

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد همه سر به سر تن به کشتن دهیم
بدین بوم و بر زنده یک تن مباد از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Historical

تاریخی

داکتر اجرالدین حشمت

از جنبش مشروطه تا دولت مشروطه در افغانستان

ماخذ و توضیحات فصل پنجم

- (۱) جنبش مشروطه خواهی در افغانستان، پوهاند سید سعیدالدین هاشمی، چاپ دوم با تجدید نظر کامل، شورای فرهنگی افغانستان، سویدن، ۱۳۸۰ هـ.ش، ص (۱۹)
 - (۲) افغانستان در مسیر تاریخ جلد اول، میر غلام محمد غبار، چاپ ششم، انتشارات جمهوری، تهران، ۱۳۷۴ هـ.ش، ص (۷۱۶)
 - (۳) همان منبع، ص (۷۰۲)
 - (۴) همان منبع
 - (۵) جنبش مشروطیت در افغانستان، عبدالحی حبیبی، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان، ۱۳۷۷ هـ.ش، ص (۱۳۶)
 - (۶) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، میر غلام محمد غبار تهران، ۱۳۷۴ هـ.ش
 - (۷) همان منبع، ص (۷۴۶)
 - (۸) خیمه امیر حبیب الله خان در کله گوش لغمان در وسط خیمه های نظامی اش قرار داشت که قوای نظامی امیر چهار حلقه بزرگ را میساختند. حلقه اول را قوای خاص امیری بنام فرقه (سراس) تشکیل میداد که تحت قیادت سردار شاه محمود خان برادر محمد نادر خان بود. حلقه دوم را فرقه رکابی تشکیل میداد که زیر قیادت سردار شاه ولی خان برادر دیگری محمد نادر خان بود. حلقه سوم تحت قیادت سردار احمد علی خان پسر کاکای محمد نادر خان بود. حلقه چهارم تحت قیادت سردار احمد شاه خان پسر کاکای محمد نادر خان بود در پهلوی این چهار فرقه نظامی دو فرقه نظامی دیگر بنام های (فرقه شاه و فرقه شش اردلی) تحت قیادت جنرال محمد نادر خان قومانده ان اعلی نظامی بود... خیمه امیرزیرکنترول شدید قوای نظامی قرار داشت که تعداد افراد آن به چهار هزار میرسید، و قیادت این قوای را خاندان جنرال محمد نادر بدست داشت، خانواده که امیر عبد الرحمان خان پسر خود امیر حبیب الله خان را از نزدیکی با ایشان منع نموده بود (افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان، فضل غنی مجد دی)
- پروفیسور هاشمیان حضور آن تعداد فرقه ها در کله گوش لغمان را مبالغه آمیز میدانند و مینویسد: در کله گوش از هر فرقه چند نفر به قسم تمثیلی حاضر بودند، نه تمام فرقه ها.

- ۹) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان، فضل غنی مجددی، کالیفورنیا، ۱۹۹۷ م
- ۱۰) همان منبع
- ۱۱) خانواده مصاحبان در تاریخ معاصر افغانستان برای احفاد سرداری خان یعنی سرداریوسف خان و سردار آصف خان و پسران آنها استعمال شده که جد اعلی آنها سردار سلطان محمد خان طلائی برادر امیر دوست محمد خان میباشند.
- ۱۲) افغانستان در پنج قرن اخیر جلد اول، میر محمد صدیق فرهنگ، انتشارات درخشش، مشهد، ۱۳۷۱ هـ، ص (۴۶۹)
- ۱۳) همان منبع، ص (۴۶۹)
- ۱۴) محصل افغانی در آلمان و بعداً وزیر فوائد عامه در کابینه سپهسالار شاه محمود خان (۱۹۵۱-۱۹۵۳ م)
- ۱۵) سیدال یوسف ظاهرا "نویسنده اثر «نا در چگونه به پادشاهی رسید» است، اما ناشرا این اثر در آغاز، طور یادداشت مینویسد که: از آنجا بیکه در مطبوعات آن زمان و سال های ما بعد نیز کسی به این نام در عرصه مطبوعات کشور ظاهر نگردد، ما نیز مانند دیگران حدس می زنیم که شاید این نام مستعار باشد، زیرا در همان زمان که این سلسله در «انیس» به نشر میرسید شایعات مبنی بر مستعاری بودن این و اینکه گویا اصل نویسنده آن آقای سید قاسم رشتیا نویسنده «افغانستان در قرن نوزده» میباشند، موجود بوده، اما نمیتوانیم بر ادعا کاملاً صحه گذاشت (نا در چگونه به پادشاهی رسید)
- متن این اثر در مقالات متعدد در شماره های ۱۳۵ الی ۱۷۶ روزنامه انیس در سال ۱۳۵۷ هـ در آغاز کودتای حزب دموکراتیک خلق به نشر رسیده که مرحوم رشتیا در «خاطرات سیاسی، ۱۹۹۲» خود اشاره ای در همین زمینه دارد. اومیکوید: در سال اول کودتا ما مورین وزارت اطلاعات آمد و ره به سراغ رسیدند و همکار قلمی مرا با مطبوعات تقاضا کردند. اما او اظهار میکند که صرف نام یک تعداد منابع و مآخذ را فهرست و به آنها سپرد که یک قسمت معلومات کتاب های مذکور توسط اشخاص وارد موضوع بیرون نویس و بنام های مستعار نشر شد.
- ۱۶) آتش در افغانستان، تألیف ریه تالی ستیوارت، ترجمه و نگارش یا محمد کوهسار، مرکز نشراتی میوند - سبا کتابخانه، پشاور، ۱۳۸۰ هـ، ص (۴۱)
- ۱۷) زمانیکه امان الله خان مشغول سفرهای اروپایی بود، در دیره اسماعیل خان درمحل بنام «پتیا له» طرح برآوردند اختن یک کودتا علیه دولت امانی تحت رهبری یک روحانی بزرگ (نورالمنشاخ) به مشوره انگلیس پلان گذاری شده بود. در توطئه پتیا له پیش بینی شده بود که سلطنت امانی را سقوط و قدرت بدست طرفداران نادر خان افتد و سپس او را از اروپا به کابل آورده به حیث پادشاه افغانستان اداره مملکت را بدست گیرد.
- ۱۸) تاریخ روابط سیاسی افغانستان از زمان امیر عبدالرحمان تا استقلال، لودویگ آدمک، ترجمه پوهاند علی محمد زهراء استاد پوهنتون کابل، مؤسسه نشراتی کابل، کابل، ۱۳۴۹ هـ، ص (۱۴۴)
- ۱۹) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، تهران، ۱۳۷۴ هـ، ص (۷۵۳)
- ۲۰) لودویگ آدمک، ص (۱۴۵)
- ۲۱) همان منبع، ص (۱۴۶)
- ۲۲) همان منبع، ص (۱۹۰)
- ۲۳) افغانستان در مسیر تاریخ جلد اول، ص (۷۸۶)
- ۲۴) سردار عبدالعزیز خان در زمان سلطنت امیر حبیب الله خان در ایران در تبعید به سر میبرد.
- ۲۵) افغانستان در مسیر تاریخ جلد اول، ص (۷۸۸)
- ۲۶) همان منبع قبلی
- ۲۷) همان منبع
- ۲۸) همان منبع، ص (۷۶۴)
- ۲۹) نا در چگونه به پادشاهی رسید، سیدال یوسفی، مرکز نشراتی میوند، سبا کتابخانه، پشاور، ۱۳۷۸ هـ، ص (۷)
- ۳۰) خاطرات سردار محمد رحیم خان ضیایی (شیون) «برگهایی از تاریخ معاصر وطن ما»، ترجمه غلام سخی غیرت، ناشر مرکز نشراتی «فضل»، پشاور، ۲۰۰۱ م، ص (۵۶)
- ۳۱) افغانستان در مسیر تاریخ جلد اول، ص (۷۶۱)

- (۳۲) همان منبع
- (۳۳) همان منبع
- (۳۴) سفرهای غازی امان الله شاه، عزیزالدین وکیلی پولزایی، مرکز نشراتی میوند، کتابخانه سبا، پشاور، ۱۳۷۹ هـ.ش، ص (الف)
- (۳۵) میر محمد صدیق فرهنگ رقم این قرضه را پنج میلیون مارک میداند، درحالیکه عزیزالدین وکیلی پولزایی شش میلیون مارک برای هشت سال ذکر کرده است.
- (۳۶) امان الله خان قرضه دولت آلمان را برای خرید فابریکه‌ها، ماشین‌ها و آلات تولید صنعتی، تجهیزات نظامی و سایر وسایل ضروری در عرصه‌های مختلف اختصاص داده بود، اما متأسفانه که اکثر این اموال گران بها بعد از سقوط دولت امانی برای سالیان متمادی در بندر کراچی بدون در نظر داشت شرایط حفظ و مرأفت تخنیک باقی ماند، تا آنکه موعد استعمال آنها منقضی و بالاخره معدوم گردید.
- (۳۷) سفرهای غازی امان الله شاه، ص (۱۲۷)
- (۳۸) امان الله شاه - پیشوای دولت مشروطه و محصل استرداد استقلال افغانستان، عنصر ضدانگلیسی و بانی دوستی افغان و شوروی، زمانی وارد روسیه «شوروی» شد که استالین رهبر و منشی عمومی حزب کمونیست (۱۹۲۲ - ۱۹۵۳)، قوماندان عالی‌ارزوی شوروی در جنگ دوم جهانی و صدراعظم (۱۹۴۱ - ۱۹۵۳) آن کشور بود. با وصف آنکه افغانستان در آن مقطع زمانی هنوز از اهمیت خاص نظامی و سیاسی در این منطقه سترا تیزیکی آسیا برخوردار بود، اما شاه افغانستان نه کدام دیدار کاری و نه کدام ملاقات تشریفاتی با استالین - دیکتاتور و سیاستمدار آن عصر داشت، درحالیکه محمد ولی خان بدخشی نماينده خاص اعلیحضرت امان الله شاه و رییس هیئت افغانی حین ورود به ماسکو در چهارم اکتوبر ۱۹۱۹ م با «لنین» شخصیت درجه اول، رهبر حزب بلشویک و صدراعظم شوروی (۱۹۱۸ - ۱۹۲۴) پیرامون مسایل مهم دولتین و اوضاع منطقه مذاکره داشت!
- (۳۹) خواننده محترم میتواند سیاحت مختصر امان الله شاه را در اثر عزیزالدین وکیلی پولزایی «سفرهای غازی امان الله شاه» مرور نماید.
- (۴۰) آن جمله امان الله خان قابل تأمل است و اشتباه او در مسایل سیاسی هم از همین جا نشأت میکند
- (۴۱) سفرهای غازی امان الله شاه، ص (۲۱۹ و ۲۲۰)
- (۴۲) پادشاهان متاخر افغانستان، جلد اول و دوم، میرزا یعقوب علی خافی، مرکز نشرات میوند، سبا کتابخانه، طبع دوم پشاور، ۱۳۷۷ هـ.ش.
- (۴۳) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۶۵۶)
- (۴۴) همان منبع، ص (۶۵۲)
- (۴۵) «ازناله‌های مسکوت» نگرشی بر ماده ۲۴ قانون اساسی سال ۱۳۴۳، محمد نصیر مهرین، مردنامه باختر، شماره ۲ و ۳، ص (۱۲۹)
- (۴۶) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۷۰۶)
- (۴۷) همان منبع، ص (۷۰۱)
- (۴۸) علت استعمال اصطلاح «نظامنامه» به جای «قانون» چنین تشریح میشود: قانون کلمه ویا اصطلاح شرعی است، نسبت تکریم از قدسیت آن از طرف نمایندگان لوی جرگه مشرقی (۱۹۲۳ م) فیصله شد تا عوض آن، کلمه «نظامنامه» بکار رود.
- (۴۹) سرگذشت یک ملت مظلوم در مسیر سده بیستم، تالیف وتدوین غلام حضرت کوشان، چاپ اول، لاهور، ۱۹۹۸ م
- (۵۰) در ماده (۵۹) فهرست نظامنامه‌های «اصلاحات و انقلاب...» اثر «لیون پولاد» نویسنده امریکایی (نظامنامه تعلیمات آمران و ضابطان، ۱۳۰۵ هـ.ش برابر به ۱۹۲۸ م) و اما در ماده ۲۴ «حاکمیت قانون در افغانستان، ۱۳۷۸ هـ.ش»، مرتبه محترم حبیب الله رفیع (نظامنامه تعلیمگاه آمران و ضابطان افغانستان، ۲۹ سرطان، ۱۳۰۵ هـ.ش) مرقوم است که به گمان اغلب «تعلیمات» صحیحتر باشد. اگر نسبت سهو طباعتی کلمه «تعلیمات» به «تعلیمگاه» تعویض شده باشد ویا برعکس آن، در آنصورت تعداد عمومی نظامنامه‌ها که تاکنون بدست آمده (۷۷) و اگر هر دو کلمه صحیح باشد، در آنصورت هر کدام نظامنامه جداگانه بوده و تعداد نظامنامه‌های جمع‌آوری شده به (۷۸) قلم میرسد.
- (۵۱) اصلاحات و انقلاب، ۱۹۲۹ م، لیون پولاد، ترجمه دکتر باقی یوسفزی، سال ۱۹۸۹، ص (۳۰۲)

- ۵۲) حاکمیت قانون در افغانستان (فهرست نظام‌های دوره‌های امانی) بقلم اعلیحضرت امان‌الله خان غازی، مقدمه، تصحیح و تعلیقات از حبیب‌الله رفیع، ناشر «امان کتاب خپرولو مؤسسه»، پشاور، ۱۳۷۸ هـ.ش، ص (۲۴۷)
- ۵۳) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان‌الله خان (۱۹۱۹ - ۱۹۲۹ م) تالیف فضل‌غنی مجد دی کالیفورنیا، ۱۹۹۷، ص (۱۱۶)
- ۵۴) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان‌الله خان، فضل‌غنی مجد دی، کالیفورنیا، ۱۹۹۷ م، ص (۱۱۵)
- ۵۵) افغانستان در پنج قرن اخیر، جلد اول، میرمحمد صدیق فرهنگ، انتشارات درخشش، مشهد، ۱۳۷۱ هـ.ش، ص (۵۳۳)
- ۵۶) همان منبع، ص (۵۳۴)
- ۵۷) همان منبع، ص (۵۲۰)
- ۵۸) همان منبع
- ۵۹) تاجیکان (تاریخ قدیمترین، قدیم‌و قرون وسطی)، کتاب یکم، قسمت اول، بابا جان غفوروف، برگردانندگان: پوهاند دکتر جلال‌الدین صدیق و روشن رحمان، چاپ دیپارتمنت تاریخ عمومی، فاکولته علوم اجتماعی، حمل ۱۳۶۳ هـ.ش، ص (۱۱)
- ۶۰) افغانستان ما قبل آریاییها، نورالله تالفا نی، از نشرات ریاست کمیته دولت طبع و نشر جمهوری دموکراتیک افغانستان، کابل، ۱۳۶۱ هـ.ش، ص (۱۰۵)
- ۶۱) «دوره عتیق حجر» و «یا عهد کهن سنگی» Paleolith در تاریخ تکامل جوامع بشری طولانی‌ترین مقطع زمان را در برمیگیرد و به سه مرحله تقسیم میشود: پلیولیت ابتدایی، پلیولیت وسطی و پلیولیت جدید.
- ۶۲) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۳۳ و ۳۴)
- ۶۳) افغانستان ما قبل آریاییها، ص (۵۵)
- ۶۴) «دوره عتیق حجر ابتدایی» در «افغانستان ما قبل آریاییها» به اسم «کهن سنگ دیرین» یاد شده است.
- ۶۵) در رساله «افغانستان ما قبل آریاییها» طول زمان این مرحله تاریخی بیش از ۸۰۰ هزار سال تخمین گردیده است، ص (۱۰۱)
- ۶۶) ازدواج با سایر اشخاص و افراد خارج گروپ ویا قبیله خود.
- ۶۷) افغانستان ما قبل آریاییها، ص (۱۲۹)
- ۶۸) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۳۴)
- ۶۹) همان منبع
- ۷۰) تاجیکان، جلد اول، بابا جان غفوروف، ص (۸۲)
- ۷۱) حقوق زن در اسلام و اروپا، حسن صدر، ۱۳۵۷ هـ.ش
- ۷۲) زن خد متگار در منازل متمولین بود که معمولاً آنها را میخردند، در افغانستان تا اوایل قرن بیستم یا ایجاد دولت مشروطه رایج بود.
- ۷۳) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۵۳)
- ۷۴) جنبش مشروطه در افغانستان، پوهاند سید سعدالدین هاشمی، شورای فرهنگی افغانستان، سویدن، ۱۳۸۰ هـ.ش، ص (۱۱)
- ۷۵) چرا ایران عقب ماند و اروپا پیش رفت، دکتر کاظم علمداری، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۸۲ هـ.ش، ص (۱۳۲)
- ۷۶) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۷۹۴)
- ۷۷) موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی - اقتصادی ایران پس از انقلاب، دکتر محمد علی ناجی‌زاد، تهران، ۱۳۸۲ هـ.ش، ص (۱۹۴)
- ۷۸) همان منبع، ص (۱۹۶)
- ۷۹) همان منبع، ص (۲۰۰)
- ۸۰) پرده نشینان سخن‌گوی، ماگه رحمانی، نشر مرکز پخش انتشارات الازهر، پشاور، ۱۳۷۸ هـ.ش
- ۸۱) موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی - اقتصادی، ص (۲۰۳)
- ۸۲) پرده نشینان سخن‌گوی، ماگه رحمانی، پشاور، ۱۳۷۸ هـ.ش

- ۸۳) موانع مشارکت زنان در فعالیت های سیاسی - اقتصادی ، ص (۲۰۴)
- ۸۴) همان منبع ، ص (۲۰۷)
- ۸۵) پرده نشینان سخن گوی ، ماگه رحمانی ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ
- ۸۶) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۰۰)
- ۸۷) پادشاهان متاخر افغانستان ، میرزا یعقوب علی خافی ، از نشرات مرکز نشراتی میوند ، کتا بخانه سیپشاور ، ۱۳۷۷ هـ
- ۸۸) پرده نشینان سخن گوی ، ماگه رحمانی ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ
- ۸۹) آیینی که طرفدار گسترش حقوق زن در جامعه است (دکتر محمد علی ناجی زاد)
- ۹۰) ماده دهم « نظامنامه اساسی دولت علیه افغانستان » مندرجه « اصلاحات و انقلاب » اثر « لیون پولاد
- ۹۱) علی احمد خان ناظر داخله پسر مامی امان الله خان بود که در جریان سلطنت او چهره های مختلف از خود نشان داد تا با لآخره در قندهار توسط افراد امیر حبیب الله خان کلکانی گرفتار و تحت الحفظ به کابل فرستاده و توسط امیر موصوف به توپ بسته شد .
- ۹۲) سفرهای غازی امان الله شاه ، عزیزالدین وکیلی پولزایی ، چاپ دوم ، ناشر - مرکز نشراتی میوند ، سبا کتا بخانه ، پشاور ، ۱۳۷۹ هـ ، ص (۱۵۷ و ۱۵۸)
- ۹۳) همان منبع ، ص (۲۶۱)
- ۹۴) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان ، فضل غنی مجددی کالیفورنیا ، ۱۹۹۷ م ، ص (۱۵۹)
- ۹۵) همان منبع ، ص (۱۶۰)
- ۹۶) سفرهای غازی امان الله شاه ، پاورقه بی ، ص (۲۶۲)
- ۹۷) همان منبع ، ص (۲۶۱)
- ۹۸) افغانستان در مسیر تاریخ
- ۹۹) همان منبع ، ص (۷۲۰)
- ۱۰۰) ظهور و سقوط اعلیحضرت امان الله خان ، ک. بیکار پامیر ، ناشر - اداره ماهنامه ی « پگاه » تورنتو ، ۱۳۸۱ هـ
- ۱۰۱) همان منبع
- ۱۰۲) مروری بر مشخصات اجتماعی جامعه افغانی ، اسد الله ولواجی ، از نشرات مرکز مطالعات افغانستان ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ ، ص (۶۲)
- ۱۰۳) سفرهای غازی امان الله شاه ، ص (۲۸۴ و ۲۸۵)
- ۱۰۴) سیرژورنالیزم در افغانستان ، پوهاند محمد کاظم آهنگ ، مرکز نشراتی میوند ، سبا کتا بخانه ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ ، ص (۲۰۱ و ۲۰۲)
- ۱۰۵) همان منبع ، ص (۲۰۴)
- ۱۰۶) هر خانی که از حد و شرعی تجاوز نماید مجازات خواهد شد (از سخنان شاه امان الله خان در ولوی جرگه پغمان .)
- ۱۰۷) بعضی از نویسندگان تعویض سنه هجری قمری را به عیسوی ذکر میکنند که این برداشت نادرست است ، واقعیت امر اینست که تعویض سنه هجری قمری به هجری شمسی مطرح بود .
- ۱۰۸) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، میر غلام محمد غبار ، انتشارات جمهوری ، تهران ، ۱۳۷۴ هـ
- ۱۰۹) همان منبع
- ۱۱۰) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان ، ص (۱۴۱)
- ۱۱۱) همان منبع ، ص (۱۴۰ و ۱۴۱)
- ۱۱۲) برای اولین بار در تاریخ افغانستان برای کنترل مصارف و عواید دولت بودجه تنظیم گردید .
- ۱۱۳) اصلاحات و انقلاب ، لیون پولاد ، ۱۹۸۹ م ، ص (۱۴۳)
- ۱۱۴) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۹۰)
- ۱۱۵) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان ، ص (۲۰۰)

- (۱۱۶) اصلاحات و انقلاب، لیون پولادا، ص (۱۴۴)
- (۱۱۷) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۷۹۲)
- (۱۱۸) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان، ص (۱۸۸)
- (۱۱۹) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۷۹۱)
- (۱۲۰) فابریکه های خریداری شده از اروپا قسماً" به افغانستان موصلت نمود و قسماً" در بندر هند بریتا نوی توقیف گردید که در اثر گذشت زمان و مراقبت خراب، غیر قابل استفاده شده و نیز محصول ته جا بی آنها به مراتب بیشتر از ارزش وسایل موصوف گردید.
- (۱۲۱) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۷۹۱)
- (۱۲۲) همان منبع، ص (۷۹۲)
- (۱۲۳) از جمله منسوبین دربار غلام بچه ها نسبت دسترسی به کتب و جراید خارجی از معلومات سیاسی و جتماعی برخوردار بودند.
- (۱۲۴) فعلاً" بنام مکتب حبیبیه یاد میشود که يك تعداد استادان پیش آهنگ آن از شاگردان و پرورش یافتگان مسجد چوب فروشی «مدرسه شاهی» زمان حبیب الله خان بودند، مانند مولوی محمد سرور و اصف الکوزی و میر سید قاسم خان لغمان و غیره.
- (۱۲۵) بعضی از نویسندگان سردار نصیر الله خان نایب السلطنه را پسر بزرگ امیر عبدالرحمان خان میدانند، در حالیکه امیر موصوف در اثر خود یعنی «تاج التواریخ» امیر حبیب الله خان را به حیث پسر بزرگ خود این طور معرفی مینماید: «پسر دوم خودم یعنی نصر الله خان را که برادر بطنی حبیب الله خان میباشد، رئیس ادارات محاسبات و مالیات در تحت برادر بزرگ او مقرر داشته ام. نصر الله خان تمام دستور هائیکه لازم دارد از حبیب الله خان میگیرد و عرایض خود را هم به او عرضه میدارد.»
- (۱۲۶) تعدادی از محققین علیا حضرت ملکه مادر امان الله خان را به حیث ملکه اول امیر حبیب الله خان یاد کرده اند، اما عبدالرحمان خان در «تاج التواریخ» ملکه های هفتگانه حبیب الله خان را تحت نام عیال اولی، دومی... و هفتم این طور معرفی مینماید: «چون تخت سلطنت به طور واقعی در تسلط رؤسای ملت میباشد، من سعی نموده بعضی از خانواده های خیلی معتنای این مملکت را با پسر بزرگ خودم بستگی داده و دختر های بعضی اشخاص بزرگ ملت را به جهت او تزویج نمودم و پسر های او را هم با دختر های دیگر که عمر شان مناسب یکدیگر است نامزد کرده ام و بعضی از این وصلت ها به قرار ذیل است:
- عیال اول که میتوان گفت معتناترین همه است، دختر محمد شاه خان رئیس تقاب و خواهر زاده ژنرال امیر محمد خان، ژنرال اول و سردار قشون کابل میباشد... نوه بزرگ من که اسمش عنایت الله خان میباشد از بطن عیال اول او میباشد. عیال دوم که این را هم میتوان گفت درجه اعتنائش اگر بیشتر نباشد مساوی عیال اولی است، دختر قاضی سعد الدین نایب الحکومه هرات میباشد... عیال سوم که يك پسر و يك دختر از او دارد، دختر ایشک آقاسی محمد سرور خان است که سابقاً "ایشک آقاسی من بود حالا به جای او ایشک آقاسی من سردار عبدالقدوس خان است و محمد سرور خان را به جای پسر عمویم اسحاق خان به فرمانفرمایی تمام ترکستان مقرر داشتم، ولی بد بختانه بواسطه سوء مزاجی که داشت مجبور شد از ما موریت استعفاء نماید... این عیال ربیه اشک آقاسی محمد سرور خان است و پدر حقیقی او لوی ناب متوفی میباشد که يك وقتی از نوکر های محترم مرحوم امیر شیر علی خان بوده است. عیال چهارم که فعلاً" نامزد پسرم میباشد و هنوز عروسی نشده است، عیال خیلی با نفوذ، بلکه نفوذش به سبب رتبه خانوادگی از این سه نفر عیال که مذکور شد بیشتر است مشا را لیه نوه مرحوم امیر شیر علی خان و دختر پسر بزرگ ان مرحوم یعنی ابراهیم خان که عجلتاً" در هند وستان است. عیال پنجم نیز از خانواده خیلی نجیب میباشد و پسرم با رؤسای اوزبک وصلت مینماید، زیرا این عیال دختر میر سهراب بیگ پادشاه و ساقی قلاب و خواهر زاده سردار عبدالقدوس خان میباشد. عیال ششم دختر رئیس ولایات منگل و خوست میباشد و پسری از این عیال دارد که اسمش حیات الله خان و عمراً" پسر دوم حبیب الله خان میباشد... عیال هفتم دختر اکبر خان مؤمنان پور میباشد، این وصلت پسرم را با طایفه مقتدر مؤمنان که در سرحدات هند وستان میباشد بستگی میدهد.»
- طوریکه دیده میشود امیر حبیب الله خان با زوجات پرنفوذ و مقتدر هفتگانه در زمان حیات پدر رومطابق نظر او وصلت نمود. یکی از خانم های امیر حبیب الله خان خواهر ژنرال محمد نادر خان ملقب به علیا جناب است که بعد از وفات امیر عبدالرحمان خان با موصوفه ازدواج نمود.
- (۱۲۷) تاج التواریخ، جلد دوم، امیر عبدالرحمان خان، نشر مرکز نشراتی میوند، سبکتاخانه، پشاور (بدون تاریخ نشر)، ص (۳۲۶)
- (۱۲۸) در مورد تاریخ تولد امان الله شاه در آثار نویسندگان مختلف تفاوت ها دیده میشود: محترم ك. پیکار پامیر در کتاب «ظهور و سقوط اعلیحضرت امان الله خان» سال ولادت او را ۱۸۸۱ م، لیون پولادا

۱۸۸۲ م ذکر میکنند ، در حالیکه عزیزالدین وکیل پوپلزی بی ۱۸۹۲ م (۱۲۷۱ هـ) و میر محمد صدیق فرهنگ ۱۸۹۲ م نشان میدهند که این دو تاریخ خیر الذکر مقرون به حقیقت است که در این صورت امان الله شاه در سن ۲۷ سالگی پادشاه و در سن ۳۷ سالگی وطن را ترک گفت .

(۱۲۹) حاکمیت قانون در افغانستان ، اعلیحضرت امان الله خان غازی ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ ، ص (۲۴۱)

(۱۳۰) به قول عزیزالدین وکیل پوپلزی این خانم پریگل نام داشت و دختر شیرمحمد خان چترالی بود

(۱۳۱) فضل غنی مجد دی ادعای خود را مستند به «تعدادی از نامه های رسمی امان الله خان وزعمای اسلامی مربوط کتابخانه نویسنده (فضل غنی) فریمونت ، کالیفورنیا ایالات متحده امریکا» مینماید .

(۱۳۲) نام برده بعد از حافظ احمد الدین دومین مدیر مکتب حبیبیه بود . او مسلمان هندی الاصل است که با تعداد دیگری از معلمین هندی در زمان سلطنت امیر حبیب الله خان برای تدریس علوم طبیعی و عصری مکتب حبیبیه به افغانستان استخدام شده بودند ، از آنجمله اسمای داکتر غنی ، مولوی محمد حسین ، مولوی نجف علی و مولوی چراغ علی در ادبیات عصر مشروطه زیاد به نظر میخورند . آنها علاوه از وظیفه تدریس در جمله مشروطه خواهان فعالیت های سیاسی داشتند . داکتر غنی و مولوی محمد حسین در مسأله مشروطه محبوس گردیدند و بعد از تحمل رنج و زحمت یا زده سال زندان سرانجام در زمان سلطنت امان الله خان رها و داکتر غنی در مذاکرات را ورلپندی به حیث ترجمان عضویت هیئت افغانی را داشت .

(۱۳۳) اصلاحات و انقلاب ، لیون پولادا ، ترجمه باقی یوسفزی ، سال ۱۹۸۹ م ، ص (۵۶)

(۱۳۴) همان منبع ، ص (۵۷)

(۱۳۵) همان منبع ، ص (۵۸)

(۱۳۶) همان منبع ، ص (۶۶ و ۶۷)

(۱۳۷) همان منبع

(۱۳۸) همان منبع ، ص (۱۵۹)

(۱۳۹) همان منبع ، ص (۶۲)

(۱۴۰) سفرهای غازی امان الله شاه ، عزیزالدین وکیل پوپلزی ، چاپ دوم ، مرکز نشراتی میوند ، سیابکتابخانه پشاور ، ۱۳۷۹ هـ ، ص (۲)

(۱۴۱) ظهور و سقوط اعلیحضرت امان الله خان ، ک. پیکار پامیر ، تورنتو ، ۱۳۸۱ هـ ، ص (۳۸)

(۱۴۲) مرآة منامه ده ماده بی مشروطه خواهان اول .

(۱۴۳) چون حضرات مجد دی ها هر یک : فضل محمد مجد دی مشهور به شمس المشایخ ، فضل عمر مجد دی ملقب به نورالمشایخ و محمد صادق مجد دی معروف به حضرت شوربازار در حوا دث سیاسی اواخر قرن نوزدهم تا اواسط قرن بیستم افغانستان شدیداً درگیر بودند ، بناً اسناد ووثایق معتبر تاریخی آن دوره نزد ا حفا د آنها موجود است که به گمان اغلب بعد از «اندیا آفس لندن» آرشیف های شان غنی ترین مرجع حفظ اسناد حوا دث سیاسی (۱۹۱۹ - ۱۹۲۹) باشد . در ادبیات تاریخ معاصر افغانستان در اکثر نشرات از موجودیت کتابخانه های معصوم جان مجد دی پدربصیغت الله مجد دی و محمد صادق مجد دی ، در خارج مملکت مانند المدينه منوره و غیره به کثرت تذکر داده شده است .

(۱۴۴) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان ، فضل غنی مجد دی ، کالیفورنیا ، ۱۹۹۷ م ، ص (۳۳۰)

(۱۴۵) رشته ای است که استاد در «مجلس گرمائی» بدست شاگرد میبندد .

(۱۴۶) جنبش مشروطیت در افغانستان ، عبدالحی حبیبی ، طبع ۱۳۷۷ هـ ، ص (۱۵۰)

(۱۴۷) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۸۶)

(۱۴۸) ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان ، جلد اول و دوم ، سید مسعودپوهنیار ، ناشر - سیابکتابخانه ، پشاور ، ۱۳۷۶ هـ ، ص (۹۳)

(۱۴۹) جنبش مشروطیت در افغانستان ، ص (۱۵۱)

(۱۵۰) ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان ، ص (۹۳)

(۱۵۱) در سال ۱۳۴۰ هـ ، زمانیکه تازه از فاکولته سیانس پوهنتون کابل فارغ شده بودم ، در وزارت معادن و صنایع دریاست سروی جیولوجی واقع دارا لمان شامل وظیفه شدم . در آنجا با احمد ولی سروش - پسر محمد ولی خان وکیل اعلیحضرت امان الله خان آشنا شدم که در آن زمان مشاورانیه هنوز محصل فاکولته حقوق بود ولی طور نیمه وقت در آنریاست ایفای وظیفه مینمود . پسر دیگر محمد ولی خان که

- صرف با نام و چهره اش از طریق رسانه های گروهی و وسایل اطلاعاتی آشنایی دارم محترم شاه ولی « ولی » هنرمند معروف افغانی است که فعلاً در امریکا به صفت مهاجر به سر میبرد .
- (۱۵۲) ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان ، ص (۹۰)
- (۱۵۳) افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان ، ص (۲۲۹)
- (۱۵۴) در ماه جنوری ، ۲۰۰۵ جهت دیدار اقارب و دوستان عازم لندن شدم . پوهاند سید سعد الدین هاشمی مؤلف « نخستین کتاب درباره جنبش مشروطه خواهی در افغانستان » نیز در آن شهر زندگی مینمود . روزی با یکی از دوستان برای دیدن اوبه خانه اش رفتیم . او شخص مهربان ، خوش برخورد ، متین ، خوش صحبت و با دانش بود . محترم هاشمی ضمن صحبت های عالمانه اش یادآوری نمود : احمد ولی سروس پسر محمد ولی خان دروازی تمام یادداشت ها و اسناد پدر خود را جهت نشر به او (هاشمی) واگذار شده و عنقریب در جلد دوم « نخستین کتاب درباره جنبش مشروطه خواهی در افغانستان » که در کابل منتشر نوبت چاپ است به نشر خواهد رسید .
- (۱۵۵) سر نشینان کشتی مرگ یا زندانیان قلعه ارگ ، خاطرات عبدالصبور غفوری ، از انتشارات مرکز نشراتی « آرش » ، پشاور ، ۱۳۸۰ هـ ش ، ص (۲۴۴ و ۱۴۵)
- (۱۵۶) کرسی نشینان کابل ، سید مهدی فرخ ، به کوشش : محمد آصف فکرت ، ناشر مؤسسه پژوهشی و مطالعات فرهنگی ، تهران ۱۳۷۰ هـ ش ، ص (۱۵۱)
- (۱۵۷) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۷۴)
- (۱۵۸) همان منبع ، ص (۷۷۵)
- (۱۵۹) همان منبع
- (۱۶۰) همان منبع ، ص (۷۷۶)
- (۱۶۱) نادر چگونه به پادشاهی رسید ، سید الیوسفزی ، پشاور ، ۱۳۷۸ هـ ش ، ص (۱)
- (۱۶۲) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد دوم ، میر غلام محمد غبار ، ناشر - اداره دارال نشر افغانستان ، ورجینیا ، ۱۳۷۸ هـ ش ، ص (۲۳)
- (۱۶۳) همان منبع ، (۲۴)
- (۱۶۴) همان منبع
- (۱۶۵) این روحانی بزرگ فضل عمر مجد دی معروف به نورالمنشاخ برادر فضل محمد مجد دی مشهور به شمس المشاخی بود .
- (۱۶۶) نادر چگونه به قدرت رسید ، ص (۸۰)
- (۱۶۷) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد دوم ، ص (۳۷) .
- (۱۶۸) نادر چگونه به پادشاهی رسید ، ص (۷)
- (۱۶۹) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد دوم ، ص (۳۶)
- (۱۷۰) امیر حبیب الله خادم دین رسول الله ، شاه آغا صدیق « مجد دی » ، ناشر - مؤسسه انتشارات الازهر ، پشاور ، ۱۳۸۱ هـ ش ، ص (۱۶۸)
- (۱۷۱) یکی از محققین آگاه تاریخ معاصر افغانستان در کانداهل ظاهر نمود که هفت قطعه عکس اجساد به دار آویخته شده حبیب الله خان کلکانی با پاراننش در وطن نزدش موجود بود که در بعضی از آنها اجساد مذکور بدون زیر جامه و ستر عورت دیده میشدند .
- (۱۷۲) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد دوم ، ص (۱۵۷)
- (۱۷۳) جنبش مشروطیت در افغانستان ، ص (۳۶)
- (۱۷۴) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۲۱)
- (۱۷۵) همان منبع
- (۱۷۶) جنبش مشروطیت در افغانستان ، ص (۱۴۴ و ۱۴۵)
- (۱۷۷) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۶۴)
- (۱۷۸) جنبش مشروطیت در افغانستان ، ص (۱۴۵ و ۱۴۶)
- (۱۷۹) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، ص (۷۲۱ و ۷۲۲)
- (۱۸۰) افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد دوم ، ص (۳۹)
- (۱۸۱) ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان ، فصل دوم ، ص (۲۶۹)

- (۱۸۲) جنبش مشروطیت در افغانستان، ص (۱۴۵)
- (۱۸۳) ظهور مشروطیت و قربانیا استبداد در افغانستان، ص (۲۷۸)
- (۱۸۴) این مبلغ همان پولی است که انگلیس ها برای عبد الرحمان خان و پسرش امیر حبیب الله خان به نام های « عطیه »، « حق السکوت »، « اعانه » و غیره تا دیه میگرداند، اما این وجه با اعلان استقلال در ۱۹۱۹ م قطع و باروی کار آمدن محمد نادر خان و تصاحب سلطنت دوباره آغاز گردید.
- (۱۸۵) ظهور مشروطیت و قربانیا استبداد، ص (۲۷۸)
- (۱۸۶) همان منبع، ص (۱۵)
- (۱۸۷) همان منبع، ص (۲۳)
- (۱۸۸) همان منبع، ص (۳۵)
- (۱۸۹) همان منبع، ص (۲۰ و ۲۱)
- (۱۹۰) حبل المتین بزبان فارسی در کلکته توسط مهاجرین ایرانی به کار گردانی سید جلال الدین کاشانی نشر میشد. اگرچه دارای هدف و جهت معین نبود و هر قسم مضامین و مقالات را نشر مینمود، اما روی هم رفته با نشر مطالب پیرامون سیر جنبش مشروطیت ایران و ترکیه، پیشرفت و ترقی اروپا در بیداری مردم خیلی مؤثر بود.
- (۱۹۱) صور اسرافیل به نویسندگی دهخدا در سال ۱۹۰۷ م به فعالیت آغاز کرد. جریده موصوف را در یکالی، دارای سمت مشخص - حمایت از دولت مشروطه و دفاع از ضعف بود.
- (۱۹۲) تاریخ مشروطه ایران، احمد کسروی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ نهم، تهران، ۱۳۷۸، ص (۵)
- (۱۹۳) ظهور مشروطیت و قربانیا استبداد در افغانستان، سید مسعود پوهنیار، پشاور، ۱۳۷۶ هـ
- (۱۹۴) همان منبع، ص (۱۲۱)
- (۱۹۵) همان منبع، ص (۱۳۹ و ۱۴۰). این نکته قابل یاددهانی است که ملک عبدالحکیم پدرکلان مجید کلکانی است که بعداً در دوره صدارت محمد هاشم خان یکجایا پسرش عبدالحلیم (پدر مجید کلکانی) اعدام شدند.
- (۱۹۶) همان منبع، ص (۱۹۱)
- (۱۹۷) همان منبع، ص (۲۱۳)
- (۱۹۸) همان منبع، ص (۲۴۹)
- (۱۹۹) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص (۳۳)
- (۲۰۰) یادنامه غبار، مجموعه مقالات نخستین کنفرانس بین المللی به مناسبت بزرگداشت یکصد و سومین سالروز تولد میرغلام محمد غبار، چاپ اول، ۱۳۸۰ خورشیدی.
- (۲۰۱) افغانستان در مسیر تاریخ، جلد دوم، ص (۲۷۳ و ۲۷۴)

آن عده از هموطنانی که خواسته باشند کتاب را خرید نمایند می توانند به آدرس ذیل تماس بگیرند:

Dr. Ajruddin Hashmat
97 Forest Heights Str.
Whitby, Ont. L1R 1x7. Canada
Tel (905) 665-8767